

ДОКТРИНА “ГЛОБАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ” ДЖ. БУША-МОЛОДШОГО

ДМИТРО ЛАКІШИК

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
ДУ “Інститут всесвітньої історії НАН України”*

Анотація. У статті досліджено стратегії національної безпеки і зовнішньої політики адміністрації Дж.Буша-молодшого. Доведено, що фундаментальний підхід Дж. Буша-молодшого формально базувався на концепті критичної геополітики, який уможлиблював використання всіх відомих форм впливу для зміни політичних і економічних систем держави, на які він спрямовується. Основними засобами реалізації стратегії визнано: відмову від ізоляціонізму і протекціонізму; курс на лідерство як альтернативу ізоляціонізму; вільна і чесна торгівля та відкриті ринки на протипагу протекціонізму; формування нового світу; превентивний вплив на події.

Ключові слова: зовнішня політика США, Дж. Буш-молодший, стратегія національної безпеки, демократизація.

Summary. This article explores the strategies of national security and foreign policy of the G.W. Bush administration. It was proved that G.W. Bush's fundamental approach formally was based on the concept of critical geopolitics, which made it possible to use all known forms of the influence to change the political and economic systems of the state to which it is directed. The main means of the implementation of the strategy are the following: the rejection of isolationism and protectionism; focus on leadership as an alternative to isolationism; free and fair trade and open markets as opposed to protectionism; formation of a new world; preventive influence on events.

Keywords: US foreign policy, G.W. Bush, National Security Strategy, democratization.

Перемога республіканської партії і Дж. Буша-молодшого на президентських виборах 2000 р. започаткувала формування нової зовнішньополітичної стратегії США, яка складалася з кількох важливих постулатів. Відповідно до “нової стратегії” мета зовнішньої політики США полягала у тому, що Білий дім менше буде зважати на інтереси інших політичних акторів згідно з універсальними правилами та глобальними інституціями, буде прагнути до одноосібної і випереджаючої ролі у боротьбі із загрозою тероризму у країнами “вісі зла” (Лівія, Ірак, Іран, Північна Корея, Куба), які мають засоби масового ураження, використовувати військову силу для встановлення глобального порядку [1].

Перше твердження “нової стратегії” полягало у тому, що США беруть на себе зобов’язання “зберегти однополюсний світ, в якому вони не матимуть конкурентів. Жодній коаліції великих держав без США не буде

дозволено досягти гегемонії. Америка повинна залишатись настільки могутньою, що інші великі держави врешті-решт перестануть бути стратегічними суперниками і конкуренція у сфері безпеки між великими державами також зникне” [1].

Друге твердження визначало необхідність аналізу глобальних небезпек з боку терористичних груп і визначення шляхів їх подолання. “Нова реальність полягає у тому, що ці невеликі терористичні групи, підтримувані країнами “вісі зла”, зможуть невдовзі заволодіти ядерною, хімічною чи біологічною зброєю, а тому мають бути ліквідовані”.

У третьому твердженні американської стратегії зазначається, що концепція “ядерного стримування” вже не актуальна у зв’язку із завершенням “холодної війни”. “Тріада: ядерне стримування, національний суверенітет, баланс сил – не діє”, оскільки існує загроза не з боку великих суверенних держав, а з боку транснаціональної терористичної мережі, яка немає території, кордонів тощо.

Четверте твердження тісно пов’язане з довільним тлумаченням США національного суверенітету третіх країн з огляду на те, що терористичні угруповання не пов’язані з конкретною територією і кордонами, тобто, США мають бути готовими до втручання у внутрішні справи суверенних держав для захисту власних національних інтересів.

П’яте твердження зовнішньополітичної стратегії США за президентства Дж. Буша-молодшого полягало у тому, щоб ігнорувати міжнародні правила, договори й взагалі співпрацю у сфері безпеки: після подій 11 вересня 2001 р. США відмовились підписати Кіотський протокол (1997 р. в Кіото було підписано протокол про боротьбу з глобальним потеплінням, учасниками якого сьогодні є понад 140 держав), Конвенцію про заборону біологічної зброї, продовжити договір ПРО від 1972 р.

Шосте твердження стосується позиції США не надавати значення зміцненню міжнародної стабільності, не дотримуватися домовленостей про контроль над озброєннями, як це було під час “холодної війни”, а виробити радикально новий підхід до проблеми стабільності, тобто необхідності іншим політичним акторам поступово пристосуватися до політики американського гегемонізму.

Сьоме твердження проголошувало стратегію превентивних дій.

Таким чином, президентська адміністрація Дж. Буша-молодшого відкинула “м’який” демократичний варіант встановлення американської гегемонії у світі попередньої адміністрації і запропонувала жорстку стратегію встановлення глобальної американської гегемонії [1].

Деякі американські політологи розглядають стратегію Дж. Буша-молодшого як певний “погляд і процес, в якому цілі зіставляються із засобами, наміри – з можливостями, завдання – з ресурсами”. Вони доводять

вагомість і значущість для реалізації головної стратегії США доби президента Дж. Буша-молодшого, вміння президентської адміністрації організувати серед американського суспільства та загалом суспільств світу наступальну і переконливу пропаганду з наголосом на ліберально-демократичні ідеали та перетворення світу у порядок, безпечний для демократій. Причому така пропаганда була організована із залученням високого потенціалу американської економіки і державного бюджету в рамках загальних цінностей суперпотуги США [2]. Натомість відомий американський політолог і аналітик З. Бжезінський у своїй книзі “Вибір: глобальне панування чи глобальне лідерство” кваліфікує дії Дж. Буша-молодшого як екстремістські, якими він завдає значної шкоди довготривалим інтересам США і спонукає до формування руху антиамериканізму глобального характеру [3].

У дослідженнях американської політологічної школи також наголошується, що зовнішньополітична доктрина Дж. Буша-молодшого стала результатом переосмислення його адміністрацією традиційного розуміння безпеки. Тепер новий американський підхід полягав у ствердженні того, що свобода і демократія є основними гарантами безпеки і стабільності, а поширення свободи є найефективнішою протидією міжнародному тероризму. Боротьба з тероризмом, як першочергове завдання країни, було покладено в основу зовнішньополітичного курсу президента Дж. Буша-молодшого і відображено в програмі республіканської партії при переобранні його на другий термін [4].

Як засвідчує аналіз наслідків реалізації головної стратегії “просування демократії” Дж. Буша-молодшого, зокрема, на Близькому Сході, політика США в цьому регіоні зазнала поразки. Дослідники вказують, що суть цієї політики в Іраку полягала у тому, що арабську країну було обрано як “показовий полігон” реалізації зазначеної стратегії на Близькому і Середньому Сході. Трансформація Іраку, як зазначалося у офіційних документах, мала стати своєрідним пілотним проектом впровадження демократії й ринкової економіки в арабській країні для подальшого поширення цієї моделі на весь Близький і Середній Схід [1]. У дослідженнях підкреслюється, що обрання Іраку ключовою країною у розгортанні трансформаційних процесів на Близькому і Середньому Сході зумовлюється комплексом чинників, серед яких винятково важливе стратегічне розташування Іраку в центрі арабського світу, наявність колосальних запасів енергоресурсів, особлива роль цієї країни у політичній історії арабського народу та всього Близькосхідного регіону. Також враховувалося, що упродовж тривалого часу, зокрема й за період диктатури С. Хусейна, влада в країні мала світський характер. Особливий наголос робився на тому, що народ Іраку і увесь арабський світ після кривавого панування саддамівської диктатури, пов’язаної з експансіоністськими авантюрами і агресивною

зовнішньою політикою С. Хусейна, підтримує процеси трансформації та модернізації або принаймні не чинитиме опору реалізації стратегії США в Іраку. Однак, упродовж кількох років після повалення режиму С. Хусейна, зазначається в аналітиці, США припустилися в Іраку серйозних помилок, серед яких механічне перенесення на іракський ґрунт моделі “денационалізації” Німеччини зразка 1945-1950 рр., відсутність чіткої програми внутрішніх перетворень в Іраку, запізниле реагування на зміну в країні тактики Аль-Каїди на початку 2006 р. тощо. Все це призвело до різкого загострення ситуації в Іраку у 2006 р., коли країна фактично опинилась у стані громадянської війни, а ситуація почала виходити з-під контролю. Як наслідок, наголошують експерти, Республіканська партія США зазнала нищівної поразки на проміжних виборах до Конгресу у листопаді 2006 р., а Дж. Буш-молодший на своїй першій прес-конференції за результатами виборів був змушений визнати, що Ірак став головною причиною програшу республіканців і що американська стратегія в Іраку потребує переосмислення [5].

Аналітики звертають увагу і на “Звернення до нації” 10 січня 2007 р., в якому Дж. Буш-молодший виклав основні положення нової стратегії США в Іраку, яка згодом отримала назву “Новий шлях вперед”. Головна ідея нової стратегії полягала в тому, що США тимчасово йдуть на доволі значне збільшення своїх військ в Іраку, в першу чергу, у Багдаді (так званий “ривок” до Іраку), з тим, щоб надати можливість іракському уряду “отримати простір” для просування вперед у вирішенні назрілих питань національного примирення та стабілізації ситуації в країні [6]. Пріоритетними завданнями для американської адміністрації у межах стратегії “Новий шлях вперед” було визначено такі: завдання поразки “Аль-Каїди” та її прихильникам; досягнення гарантій того, щоб Ірак не перетворився на притулок і базу для міжнародного тероризму; підтримання зусиль уряду Іраку, всіх демократичних сил країни у напрямку подолання міжобщинного насильства у Багдаді та повернення контролю над столицею; забезпечення територіальної цілісності Іраку і протидія деструктивній діяльності Ірану та Сирії у цій країні; сприяння у розширенні демократії в Іраку через зміцнення демократичних інститутів; розвиток і зміцнення процесу національного примирення в країні; продовження зміцнення іракських сил безпеки і збройних сил країни, прискорення передачі відповідальності й повноважень урядові цієї країни; заохочення економічного розвитку Іраку, що включає підтримку й нарощування експорту нафти як найважливішого чинника розвитку економіки країни; сприяння посиленню підтримки Багдаду з боку країн-сусідів на регіональному та міжнародному рівнях [6; 4].

Особлива увага з боку США відводилася створенню сприятливих міжнародних умов для реалізації стратегії “Новий шлях вперед”, тому з цією метою адміністрація Дж. Буша-молодшого намагалася заручитися

підтримкою, перш за все, “поміркованих” арабських країн – Єгипту, Йорданії, Саудівської Аравії, Кувейту, Об’єднаних Арабських Еміратів, Бахреїну, Катару, Оману та інших. Зусиллями американської адміністрації було фактично створено альянс США із зазначеними країнами. При цьому Білий дім досить ефективно скористався негативною реакцією арабських країн на спроби тегеранського режиму перетворити Іран не лише на безумовного лідера у Близькосхідному регіоні, а й у масштабах усього ісламського світу. Тому зазначений альянс на той час набув антиіранського характеру і був спрямований значною мірою на послаблення позицій Ірану у регіоні і, передусім, в Іраку [7, р. 26-37].

Після завершення президентства Дж. Буша-молодшого робилися спроби узагальнити нововведення та особливості зовнішньополітичної парадигми США у XXI ст. у контексті осмислення “доктрини Буша”, яка представляє собою цілісну стратегію щодо забезпечення національних інтересів США у сфері безпеки та запобігання новим викликам і загрозам. Перші ідеї доктрини були оприлюднені у виступі Дж. Буша-молодшого перед випускниками Військово-повітряної академії у Вест-Пойнті 1 червня 2002 р., розвинені в “Стратегії національної безпеки США”, “Національній стратегії боротьби з тероризмом” [1; 8].

З погляду фахівців, “доктрину Буша” можна умовно розділити на декілька структурних частин. Перша частина доктрини є програмою щодо поширення базових американських цінностей і глобальної демократизації; друга частина є курсом на превентивні дії у забезпеченні національної безпеки; третя частина є моделлю односторонніх дій з урахуванням власної сили США у зовнішній політиці і свободи від зобов’язань на міжнародній арені; четверта частина об’єднує всю концепцію домінування США у світовій політиці. У доктрині адміністрації Дж. Буша-молодшого було визначено пріоритетний регіон, який насамперед підлягає демократизації, тобто, Близький Схід, трансформацію якого Дж. Буш-молодший назвав “викликом для епохи” [9].

Дослідники головних стратегій США доби президентства Дж. Буша-молодшого наголошують, що у “Стратегії національної безпеки США” 2002 р. йдеться про право США у превентивному порядку застосовувати силу, включаючи військову, проти терористичних угруповань і держав, які підтримують їх діяльність. “Америка, виходячи з логіки здорового глузду і міркувань самооборони, буде здійснювати дії проти подібних загроз перш, ніж вони повністю сформується”, йдеться у документі. Превентивне застосування сили щодо неминучої загрози, стверджується у Стратегії та вважається виправданим і підкріпленим “міжнародним правом і традицією справедливого ведення війни”. Превентивні дії слугували обґрунтуванням війни проти Іраку, вони також розглядалися стратегами США як один із

чинників сучасної зовнішньої політики. Головною ознакою превентивності як моделі дій у порівнянні з попередньою практикою, підкреслюється у документі, є те, що вона заперечує базові засади попередньої практики забезпечення національної безпеки – політики стримування. Політика домінування на світовій арені стала складовою частиною нової зовнішньополітичної стратегії США, до якої віднесено унілатералізм, превентивні дії, військові інтервенції, оперативність і свободу від зобов'язань у прийнятті рішень, глобальний масштаб антитерористичної кампанії [1]. У “Стратегії національної безпеки” 2002 р. стверджується, що США переважають інші країни світу за військовим потенціалом, тому стратегія зовнішньої політики США повинна включати в себе ідею максимально тривалого збереження домінуючого становища США у глобальному вимірі.

На погляд дослідників, коли Дж. Буш-молодший заявив у Вест-Пойнті у червні 2002 р., що “Америка не має ні гегемоністських амбіцій, ні ідеології, яку необхідно нав’язувати, а прагне свободи від насильства і надії на краще життя для інших народів”, він фактично оприлюднив власний погляд на роль американського військового потенціалу у недалекому майбутньому: “Америка володіє і має намір зберегти недосяжну військову могутність, позбавляючи таким чином гонку озброєнь сенсу” [1], тобто, загалом стало очевидним, що ідейну основу “доктрини Буша” становить програма перебудови світової політики за американським сценарієм. Зазначимо, що події 11 вересня 2001 р. були, з одного боку, каталізатором ідейного оформлення нової доктрини у сфері зовнішньої політики і безпеки, а з іншого – початком активно-екстравертної зовнішньополітичної діяльності США [10].

Нову Стратегію національної безпеки Сполучених Штатів Америки, що більше відома як “Стратегія безпеки у стані війни”, було прийнято 2006 р. [5]. Маючи ідентичну попередньому документу структуру, Стратегія національної безпеки 2006 р. фокусується вже на глобальній війні з тероризмом і передбачає такі аспекти, як вирішення регіональних конфліктів, посилення союзницьких утворень та протистояння викликам глобалізації. Стратегія безпеки 2006 р. містить звіт про результати, яких було досягнуто відповідно до цілей попередньої стратегії (2002 р.), й визначає основні пріоритети на майбутнє. При цьому військові здобутки в Іраку та Афганістані, безперечно, були перебільшеними, оскільки серед досягнень американської зовнішньої політики названо втрату “Аль-Каїдою” позицій в Афганістані та розбудову демократичної системи управління в Іраку, що суперечить нинішньому обґрунтуванню президентом Б. Обамою військових дій у цих країнах. У заключній частині Стратегії безпеки 2006 р. зазначено, що “Америка зіткнулася зі значними загрозами, однак значний потенціал та можливість для боротьби з ними”, що ще раз підтверджує переконання американської адміністрації в існуванні однополярного світу на чолі зі США” [5].

Доповненням до Стратегії національної безпеки США (2006 р.) стала Національна стратегія боротьби з тероризмом [6], в якій головною метою було визначено “зруйнування найбільшої мережі “Аль-Каїда” та протистояння радикальній ідеології, яка залучає спільноти і країни до терористичного руху”. Методи досягнення поставленої мети повторюють способи, зазначені в Стратегіях національної безпеки (2002, 2006 рр.), а також передбачають боротьбу з розповсюдженням зброї масового ураження та існуванням феномену екстремістських держав [6]. У вересні 2006 р. також було розроблено документ під назвою “П’ять років після одинадцятого вересня: успіхи та виклики”, де було проаналізовано досягнення та потенційні загрози, що постають перед світовою спільнотою у глобальній війні з тероризмом [11].

Національну стратегію внутрішньої безпеки було прийнято у 2007 р., коли, перебуваючи у стані війни з тероризмом, США потерпали від шкоди, завданої ураганом “Катріна”, що змусило адміністрацію розширити перелік загроз національній безпеці шляхом внесення до нього пандемічних захворювань та природних катаклізмів. Стратегія внутрішньої безпеки наголошує, що, незважаючи на боротьбу з тероризмом, не слід залишати поза увагою й потенційні виклики, спричинені людською діяльністю та техногенними катастрофами. Відповідно, основними цілями стратегії було визначено запобігання терористичним атакам, захист базових ресурсів та інфраструктури, реагування на інциденти, які вже відбулися, а також збільшення довготермінових досягнень [6]. Останнім документом із питань національної й міжнародної безпеки, схваленим адміністрацією Дж. Буша-молодшого, стала Національна стратегія обміну інформацією, в якій основна увага приділяється вдосконаленню обміну інформацією на всіх рівнях задля більш ефективної боротьби з тероризмом [13].

Отже, зробивши ставку на боротьбу з міжнародним тероризмом, Дж. Буш-молодший виграв у короткостроковому плані, проте односторонні дії проти Іраку внаслідок поспішності і відсутності належної підготовки навіть в умовах безумовного домінування США призвели до політичної та суспільної кризи в країні і похитнули рівень довіри до президента Дж. Буша-молодшого серед американської спільноти.

До кінця другого президентського терміну Дж. Буша-молодшого стало очевидно, що вироблена під егідою його президентської адміністрації доктрина “глобального домінування” США, яку спочатку сприймали як дієву “велику стратегію”, стати нею так і не змогла. Якщо Б. Клінтон використовував глобалізацію в інтересах США, то Дж. Буш-молодший намагався контролювати за допомогою доктрини “глобальної демократизації” світовий розвиток, вважаючи можливим нав’язати критерії і цінності американського способу життя іншим країнам, проте об’єктивні процеси

цивілізаційного розвитку мали суперечливі наслідки. Війна (в подальшому названа боротьбою) з глобальним тероризмом під гаслом “за світле майбутнє всього людства” не призвела до вбудовування даної стратегії у світові глобальні процеси на умовах, що влаштували США. Відповідно, несумісність векторів загальносвітової і американської глобальної політики зумовили зміну адміністрації у Білому домі і потребу у “новому американському курсі”, запропонованому представниками демократичної партії США.

Список використаних джерел:

1. A National Security Strategy of the United States of America [Електронний ресурс]. – Washington, DC: The White House, 2002. – September. – 35 p. – Режим доступу: <http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>
2. Krauthammer C. Progressive Internationalism: A Democratic National Security Strategy [Електронний ресурс] / С. Krauthammer // Progressive Policy Institute. – 2003. – October. – Режим доступу: http://www.ndol.org/documents /Progressive_Internationalism_1003.pdf
3. Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство / З. Бжезінский; [пер.з англ. А.Ю. Іщенко]. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – 203 с.
4. Камінський С.Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку XXI століття / С.Є. Камінський. – К.: “Центр вільної преси”, 2008. – 336 с.
5. A National Security Strategy of the United States of America [Електронний ресурс]. – Washington, DC: The White House, 2006. – March. – 54 p. – Режим доступу: <http://www.comw.org/qdr/fulltext/nss2006.pdf>
6. A National Strategy for Homeland Security. [Електронний ресурс] / Homeland Security Council. –2007. – October. – 62 p. – Режим доступу: <http://www.hsdl.org/?view&did>
7. Kupchan C. Real Democratic / С. Kupchan // The National Interest. – 2004. – № 77. – Fall. – P. 26-37.
8. A National Strategy on Combating Terrorism. [Електронний ресурс]. – September, 2006. – Режим доступу: <http://www.fas.org/irp/threat/nscst2006.pdf>
9. Рижков М.М. “Grand Strategies”: актуалізація американського досвіду стратегічного планування / М.М. Рижков. – К.: Видавництво “Алькор”, 2006. – 247 с.
10. Томпсон Л. Доктрина упреждающих действий президента США Буша-младшего станет крупнейшей переменной в стратегическом мышлении на протяжении двух поколений [Електронний ресурс] / Л.Томпсон // Wall Street Journal. – 2002. – Режим доступу: <http://www.nuclearno.ru/text.asp?3278>
11. 9/11 Five Years Later: Successes and Challenges [Електронний ресурс]. – September, 2006. – 23 p. – Режим доступу: <http://www.au.af.mil/ au/awc /awcgate/whitehouse/waronterror0906.pdf>
12. National Strategy for Information Sharing: Successes and Challenges [Електронний ресурс]. – Washington, DC: The White House, 2007. – October. – 48 p. – Режим доступу: <http://www.fas.org/sgp/library/infoshare.pdf>